

AZƏRBAYCAN DİLİ

FƏNNİ ÜZRƏ ELEKTRON DƏRS VƏSƏİTİ

IV.Sintaksis

49. Cümlə üzvlərinin əlavəsi

Cümlə üzvlərinin əlavəsi

Cümlə üzvlərindən sonra gələrək cümlə üzvünün mənasını izah edən, sözlərə **əlavə** deyilir.

Uşaq- nərgizin qızı yaman dəcəldir.

Təyindən başqa, hər bir cümlə üzvünün əlavəsi ola bilər.

Mübtədanın əlavəsi	Xəbərin əlavəsi	Tamamlığı əlavəsi	Zərfliyin əlavəsi
<i><u>Şuşa- Azərbaycanın dilbər guşəsi</u> bu gün düşmən əlindədir.</i>	<i><u>Bu günün səbəbkarı</u> odur, <u>Ülkə</u>dir.</i>	<i><u>Mən onu- bu əsərin müəllifini</u> görmək istəyirəm.</i>	<i><u>Bağçada- ağacların arasında</u> uşaqlar qaçdı- tutdu oynayırlar.</i>

Şifahi nitqdə əlavə cümlə üzvündən fasilə ilə ayrılır.

Yazılı nitqdə əlavə ilə onun aid olduğu cümlə üzvü arasında tire, bəzən vergül qoyulur.

1. Mübtəda III şəxsdə olanda, əlavə də şəxsə və kəmiyyətə görə onunla uyğun olur: ***O- istedadlı müğənni konsertdə iştirak etdi.***
2. Mübtəda I və II şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə olunanda əlavə onunla uyğun gəlmir.

Mən- Nərimin (**kim?- o**) sənə söz verirəm.

Sən- məktəbin məzunu orada olmalısan.

Biz- sinfin fəalları toplantıda iştirak edəcəyik.

Siz- ziyalılar onlara təir etməlisiniz.

IV.Sintaksis

50. Cümle üzvünün sırası

Cümlə üzvünün sırası

	Cümlə üzvü	Cümlədə yeri	Misallar
1	Mübtəda	Adətən cümlənin əvvəlində gəlir.	<i><u>Şəhər</u> gün- gündən gözəlləşir.</i>
2	Xəbər	Adətən cümlənin sonunda gəlir.	<i>Orxan hər şeyi mənə <u>danışdı</u>.</i>
3	Tamamlıq	Qeyri-müəyyən tamamlıq aid olduğu cümlə üzvünün yanında olur.	<i>O, bağdan <u>gül</u> dərdi, sevdiyi qıza verdi.</i>
		Başqa növləri nisbətən sərbəstdir.	<i>Müəllim <u>Muradı</u> dərs danışmağa çağırırdı.</i>

	Cümlə üzvü	Cümlədə yeri	Misallar
4	Təyin	Təyin etdiyi cümlə üzvünün əvvəlində gəlir.	<i><u>Maraqlı</u> filmə baxmaq istəyirsən?</i>
5	Zərflik	Tərzi- hərəkət və kəmiyyət zərflikləri aid olduğu cümlə üzvlərinin yanında işlənir.	<i><u>Bu xəbəri</u> ona <u>ehtiyatla</u> çatdırmaq lazımdır. Çox istəyən azdan da qalar.</i>
		Başqa növləri nisbətən sərbəstdir.	<i><u>Son zamanlar</u> onun hərəkətləri məni çox əsbəbiləşdirir.</i>

IV.Sintaksis

51. Məntiqi vurğu

Məntiqi vurğu

Cümlədə bir cümlə üzvünün başqalarına nisbətən yüksək tonla tələffüz edilməsinə **məntiqi vurğu** deyilir. Cümlənin məntiqi vurğulu üzvü çox vaxt xəbərin yanında işlənir.

Oqtayın yanına dostları gəldi.

Oqtayın dostları yanına gəldi.

Sual cümləsində

Sual cümləsində nə soruşulursa, onu ifadə edən sözün üzərinə məntiqi vurğu düşür. Cavab cümləsində də vurğu suala cavab olan sözün üzərinə düşür.

Nərgiz, sən harada oxuyursan?

Mən Musiqi Akademiyasında oxuyuram.

Həmcins üzvlü cümlədə

Hər sadə cümlədə bir cümlə üzvü vurğulu ola bilər. Lakin həmcins üzvlü cümlədə ola bilməz ki, həmcins üzvlərdən biri vurğulu olsun, digərləri vurğulu olmasın. Vurğulu olsa, hamısı eyni qaydada vurğulu olmalıdır.

Bu dağ da, bu dərə də mənə doğmadır.

IV.Sintaksis

52. Cümlənin həmcins üzvləri

Cümlənin həmcins üzvləri

Bəzən bir cümlədə iki, üç, daha çox mübtəda və ya bir neçə xəbər və s. işlənir. Bunlar **həmcins üzvlər** adlanır.

Cümlə üzvlərinin hamısı həmcins ola bilər. Həmcins üzvləri olan cümlələrə **həmcins üzvlü cümlələr** deyilir.

Çəmənlikləri qırmızı, ağ, çəhrayı, narıncı rəngli çöl güllərinin ətri adamı valeh edir.

IV.Sintaksis

53. Xüsusiyyətləri

Xüsusiyyətləri

Eyni cümlə üzvünə aid olur. Müxtəlif cümlə üzləri bir-biri ilə həmcins ola bilməz.

Həmcins üzlər eyni suala cavab verir.

Fidan (kim?), Orxan (kim?) və Fərəh (kim?) imtahana hazırlaşır.

Həmcins üzlər eyni hüquqlu olur, aralarında tabesizlik əlaqəsi olur.

Həmcins üzlər bir-birilə bağlayıcılarla, ya a intonasiya ilə bağlanır.

İntonasiya ilə: *Arif, Akif dərsdədir.*

Bağlayıcı ilə: *Arif və Akif dərsdədir.*

IV.Sintaksis

54. Həmcins üzvlədə şəkilçilərin
və köməkçi nitq hissələrinin
ixtisarı

Həmcins üzvlərdə şəkilçilərin və köməkçi nitq hissələrinin ixtisarı

Həmcins üzvlərin hamısında eyni grammatik şəkilçilərin və ya eyni köməkçi vəsitələrin təkrarına ehtiyac olmayanda həmin şəkilçilər və köməkçi vəsitələr həmcins üzvlərdən birində, adətən sonuncuda işlənir, əvvəliklərdə ixtisar edilir. Belə ixtisarlar təkrarı aradan qaldırmaq, nitqi qısa və aydın ifadə etmək üçündür.

Köməkçi vəsitələrin ixtisarı:
*Mən Orxan (la), Nailə (ilə),
Muradla görüşdüm.*

Şəkilçilərin ixtisarı:
*Müəllim(lər) və şagirdlər
məktəbin qabağına yığıldı.*